

SET-1

Series ZZYY1/C

प्रश्न-पत्र कोड
Q.P. Code 32/C/1

रोल नं.
Roll No.

--	--	--	--	--	--	--	--

परीक्षार्थी प्रश्न-पत्र कोड को उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर अवश्य लिखें।

Candidates must write the Q.P. Code on the title page of the answer-book.

सामाजिक विज्ञान SOCIAL SCIENCE

निर्धारित समय : 3 घण्टे

अधिकतम अंक : 80

Time allowed : 3 hours

Maximum Marks : 80

- कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ 21 + 1 मानचित्र हैं।
- प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गए प्रश्न-पत्र कोड को परीक्षार्थी उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर लिखें।
- कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में 37 प्रश्न हैं।
- कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, उत्तर-पुस्तिका में प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखें।
- इस प्रश्न-पत्र को पढ़ने के लिए 15 मिनट का समय दिया गया है। प्रश्न-पत्र का वितरण पूर्वाह्न में 10.15 बजे किया जाएगा। 10.15 बजे से 10.30 बजे तक छात्र केवल प्रश्न-पत्र को पढ़ेंगे और इस अवधि के दौरान वे उत्तर-पुस्तिका पर कोई उत्तर नहीं लिखेंगे।
- Please check that this question paper contains 21 printed pages +1 Map.
- Q.P. Code given on the right hand side of the question paper should be written on the title page of the answer-book by the candidate.
- Please check that this question paper contains 37 questions.
- Please write down the serial number of the question in the answer-book before attempting it.
- 15 minute time has been allotted to read this question paper. The question paper will be distributed at 10.15 a.m. From 10.15 a.m. to 10.30 a.m., the students will read the question paper only and will not write any answer on the answer-book during this period.

सामान्य निर्देश:

निम्नलिखित निर्देशों को बहुत सावधानी से पढ़िए और उनका सख्ती से पालन कीजिए :

- (i) इस प्रश्न-पत्र में 37 प्रश्न हैं। सभी प्रश्न अनिवार्य हैं।
- (ii) यह प्रश्न-पत्र छः खण्डों में विभाजित है – खण्ड क, ख, ग, घ, ङ एवं च।
- (iii) खण्ड क – प्रश्न संख्या 1 से 20 तक बहुविकल्पीय प्रश्न हैं। प्रत्येक प्रश्न 1 अंक का है।
- (iv) खण्ड ख – प्रश्न संख्या 21 से 24 अति लघु-उत्तरीय प्रश्न हैं। प्रत्येक प्रश्न 2 अंक का है। प्रत्येक प्रश्न का उत्तर 40 शब्दों में लिखिए।
- (v) खण्ड ग – प्रश्न संख्या 25 से 29 तक लघु-उत्तरीय प्रश्न हैं। प्रत्येक प्रश्न 3 अंक का है। प्रत्येक प्रश्न का उत्तर 60 शब्दों में लिखिए।
- (vi) खण्ड घ – प्रश्न संख्या 30 से 33 दीर्घ-उत्तरीय प्रश्न हैं। प्रत्येक प्रश्न 5 अंक का है। प्रत्येक प्रश्न का उत्तर 120 शब्दों में लिखिए।
- (vii) खण्ड ङ – प्रश्न संख्या 34 से 36 केस-आधारित प्रश्न हैं। प्रत्येक प्रश्न के साथ 3 – 3 उप-प्रश्न हैं। प्रत्येक प्रश्न 4 अंक का है।
- (viii) खण्ड च में प्रश्न संख्या 37 मानचित्र-आधारित है। यह प्रश्न 5 अंक का है, जो कि इतिहास से (37(क) – 2 अंक) तथा भूगोल (37(ख) – 3 अंक) से संबंधित है।
- (ix) प्रश्न-पत्र में समग्र पर कोई विकल्प नहीं है। तथापि, कुछ प्रश्नों में आंतरिक विकल्प दिए गए हैं। ऐसे प्रश्नों में से केवल एक ही विकल्प का उत्तर लिखिए।
- (x) इसके अतिरिक्त, आवश्यकतानुसार, प्रत्येक खण्ड और प्रश्न के साथ यथोचित निर्देश दिए गए हैं।

खण्ड क

(बहुविकल्पीय प्रश्न)

(20×1=20)

1. निम्नलिखित में से किस क्षेत्र को 'सोने का शहर' कहा जाता था ?
 - (a) पेरू
 - (b) मैक्सिको
 - (c) एल डोराडो
 - (d) स्पेन

General Instructions :

Read the following instructions very carefully and strictly follow them :

- (i) This question paper contains **37** questions. **All** questions are **compulsory**.
- (ii) This question paper comprises **six** sections – **Sections A, B, C, D, E and F**.
- (iii) **Section A** – Questions no. **1 to 20** are MCQs of **1** mark each.
- (iv) **Section B** – Questions no. **21 to 24** are very short answer type questions, carrying **2** marks each. Answer to each question should not exceed **40** words.
- (v) **Section C** – Questions no. **25 to 29** are short answer type questions, carrying **3** marks each. Answer to each question should not exceed **60** words.
- (vi) **Section D** – Questions no. **30 to 33** are long answer type questions, carrying **5** marks each. Answer to each question should not exceed **120** words.
- (vii) **Section E** – Questions no. **34 to 36** are case-based questions with three sub-questions and are of **4** marks each.
- (viii) **Section F** – Question no. **37** is map-based, carrying **5** marks with two parts, **37(a)** from History (**2** marks) and **37(b)** from Geography (**3** marks).
- (ix) There is no overall choice in the question paper. However, an internal choice has been provided in few questions. **Only one of the choices** in such questions has to be attempted.
- (x) In addition to this, separate instructions are given with each section and question, wherever necessary.

SECTION A

(Multiple Choice Questions)

(20×1=20)

1. Which one of the following regions was called as the 'Fabled City of Gold' ?
- (a) Peru
 - (b) Mexico
 - (c) El Dorado
 - (d) Spain

2. निम्नलिखित में से किसने 1930 में 'दमित वर्ग एसोसिएशन' को संगठित किया ?

- (a) ई.वी. पेरियार
- (b) ज्योतिबा फुले
- (c) बी.आर. अम्बेडकर
- (d) महात्मा गाँधी

3. सही विकल्प से रिक्त स्थान की पूर्ति कीजिए।

1558 के दौरान रोम में _____ ने प्रतिबंधित किताबों की सूची रखना शुरू किया।

- (a) चर्च
- (b) अभिजात वर्ग
- (c) प्रोटेस्टेंट
- (d) उद्योगपतियों

4. नीचे दिए गए चित्र को देखिए और निम्नलिखित में से सही विकल्प का चयन कीजिए :

निम्नलिखित में से कौन-सा पहलू 'जर्मनिया' के इस चित्र को सबसे सही दर्शाता है ?

- (a) जर्मनी के रक्षक के रूप में
- (b) अपने बच्चे के रक्षक के रूप में
- (c) जर्मन राइन के रक्षक के रूप में
- (d) महिलाओं के अधिकारों के संरक्षक के रूप में

2. Who among the following organized 'Depressed Classes Association' in 1930 ?

- (a) E.V. Periyar
- (b) Jyotiba Phule
- (c) B.R. Ambedkar
- (d) Mahatma Gandhi

3. Fill in the blank with the appropriate option.

_____ began to maintain index of prohibited books in Rome during 1558.

- (a) Church
- (b) Aristocrats
- (c) Protestants
- (d) Industrialists

4. Look at the picture given below and select the correct option from the following :

Which of the following aspects best signifies this image of 'Germania' ?

- (a) As a protector of Germany
- (b) As a protector of her child
- (c) As a protector of German Rhine
- (d) As a guardian of women's rights

5. दी गई जानकारी की सहायता से फ़सल की पहचान कीजिए।

- भारत विश्व में इस फ़सल का सबसे बड़ा उत्पादक और उपभोक्ता देश है।
- शाकाहारी खाने में यह सबसे प्रोटीनदायक फ़सल है।
- इन फ़सलों को कम नमी और शुष्क परिस्थितियों में उगाया जाता है।
- इन फ़सलों को आमतौर पर अन्य फ़सलों के आवर्तन में बोया जाता है।

विकल्प :

- (a) गेहूँ (b) बाजरा
(c) दालें (d) चावल

6. भैरोंदेव डाकव 'सोंचूरी' के संदर्भ में निम्नलिखित में से कौन-सा कथन सही नहीं है ?

- (a) इसमें 1200 हेक्टेयर वन भूमि है।
(b) राजस्थान के अलवर जिले के पाँच गाँवों के निवासियों ने इसे 'सोंचूरी' घोषित किया है।
(c) किन्हीं बाहरी लोगों की घुसपैठ से यहाँ वन्य जीवन को बचाया जाता है।
(d) यहाँ के कायदे-कानून सरकार द्वारा घोषित किए गए हैं।

7. स्तम्भ 1 का स्तम्भ 2 से मिलान कीजिए और निम्नलिखित में से सही विकल्प का चयन कीजिए :

स्तम्भ 1	स्तम्भ 2
(मृदा अपरदन)	(स्पष्टीकरण)
A. अवनालिका अपरदन	I. जल विस्तृत क्षेत्र को ढके हुए ढाल के साथ नीचे की ओर बढ़ता है
B. पवन अपरदन	II. ग़लत ढंग से हल चलाना अर्थात् ढाल पर ऊपर से नीचे की ओर हल चलाने से वाहिकाएँ बनती हैं, जिनसे बहता पानी मृदा का कटाव करता है
C. चादर अपरदन	III. बहता जल मृत्तिकायुक्त मृदाओं को काटते हुए गहरी वाहिकाएँ बनाता है
D. कृषि के ग़लत तरीके	IV. पवन द्वारा मैदान अथवा ढालू भूमि से मृदा को उड़ा ले जाने की प्रक्रिया

विकल्प :

- (a) A-I, B-II, C-III, D-IV
(b) A-II, B-III, C-IV, D-I
(c) A-III, B-IV, C-I, D-II
(d) A-IV, B-I, C-II, D-III

5. Identify the crop with the help of the given information.

- India is the largest producer as well as the consumer of this crop.
- This crop provides the major source of protein in a vegetarian diet.
- This crop needs less moisture and survives even in dry conditions.
- This crop is mostly grown in rotation with other crops.

Options :

- (a) Wheat (b) Bajra
(c) Pulses (d) Rice

6. Which among the following statements is **not** correct regarding the Bhairodev Dakav 'Sonchuri' ?

- (a) It includes 1200 hectares of forest land.
(b) The inhabitants of five villages in the Alwar district of Rajasthan declared this 'Sonchuri'.
(c) They are protecting the wildlife against any outside encroachments.
(d) The rules and regulations followed here are declared by the government.

7. Match Column 1 with Column 2 and select the correct option from the following :

<i>Column 1</i> (<i>Soil Erosion</i>)	<i>Column 2</i> (<i>Explanation</i>)
A. Gully Erosion	I. Water flows as a sheet over large areas down a slope
B. Wind Erosion	II. Ploughing in a wrong way i.e., up and down the slope form channels for quick flow of water
C. Sheet Erosion	III. The running water cuts through clayey soils and makes deep channels
D. Defective methods of farming	IV. Wind blows loose soil off flat or sloping land

Options :

- (a) A-I, B-II, C-III, D-IV
(b) A-II, B-III, C-IV, D-I
(c) A-III, B-IV, C-I, D-II
(d) A-IV, B-I, C-II, D-III

-
8. श्रीलंका में निम्नलिखित में से कौन-सा अल्पसंख्यक समूह है ?
- (a) तमिल (b) ईसाई
(c) सिंहली (d) मुस्लिम
9. नगर निगम के अधिकारी को क्या कहा जाता है ?
- (a) मेयर (b) विधायक
(c) सरपंच (d) प्रधान
10. निम्नलिखित देशों में से किसमें राजनीति में महिलाओं की भागीदारी बहुत अधिक है ?
- (a) फिनलैंड (b) हंगरी
(c) रूस (d) लातविया
11. राजनीतिक दल निम्नलिखित में से किस विकल्प की एक आवश्यक शर्त हैं ?
- (a) लोकतंत्र (b) सत्तावाद
(c) तानाशाही (d) निरंकुशता
12. किस देश के आर्थिक विकास में निम्नलिखित में से कौन-सा कारक महत्वपूर्ण भूमिका **नहीं** निभाता है ?
- (a) वैश्वीकरण पर दूसरे देशों से सहयोग
(b) जनसंख्या का आकार
(c) सरकार द्वारा अपनाई गई आर्थिक वरीयता
(d) पड़ोसी देशों के साथ क्षेत्रीय मुद्दे
13. निम्नलिखित में से किस देश के साथ बेलजियम अपनी सीमा साझा करता है ?
- (a) इटली
(b) स्विट्ज़रलैंड
(c) लक्ज़मबर्ग
(d) स्पेन

-
8. Which one of the following is the minority group in Sri Lanka ?
- (a) Tamils (b) Christians
(c) Sinhalese (d) Muslims
9. The Municipal Corporation officers are called :
- (a) Mayors (b) MLAs
(c) Sarpanchs (d) Premiers (Pradhan)
10. In which of the following countries is the participation of women in politics very high ?
- (a) Finland (b) Hungary
(c) Russia (d) Latvia
11. In which one of the following options are political parties a necessary condition ?
- (a) Democracy (b) Authoritarian
(c) Dictatorship (d) Despotism
12. Which one of the following factors does **not** play a significant role in the economic development of a country ?
- (a) Co-operation from other countries on globalisation
(b) Size of the population
(c) Economic priorities adopted by the Government
(d) Territorial issues with neighbouring countries
13. With which of the following countries does Belgium share its border ?
- (a) Italy
(b) Switzerland
(c) Luxembourg
(d) Spain

-
14. निम्नलिखित में से कौन-सी औसत आय की सही व्याख्या है ?
- (a) जनसंख्या की कुल आय
 - (b) जनसंख्या में सबसे अधिक कमाने वालों द्वारा अर्जित आय
 - (c) जनसंख्या में सबसे कम कमाने वालों द्वारा अर्जित आय
 - (d) जनसंख्या में व्यक्तियों की संख्या से विभाजित कुल आय
15. एक अमीर परिवार की एक लड़की के लिए निम्नलिखित विकल्पों में से विकासात्मक लक्ष्य का चयन कीजिए :
- (a) काम के अधिक दिन मिलना
 - (b) अपने भाई जैसी स्वतंत्रता मिलना
 - (c) बिजली मिलना
 - (d) बेहतर वेतन मिलना
16. निम्नलिखित में से कौन-सा अधिनियम संगठित क्षेत्र के उद्यम पर लागू **नहीं** होगा ?
- (a) न्यूनतम मज़दूरी अधिनियम
 - (b) राष्ट्रीय ग्रामीण रोज़गार गारंटी अधिनियम
 - (c) फैक्टरी अधिनियम
 - (d) ग्रेच्यूटी भुगतान अधिनियम
17. कमलकांत एक दुकानदार है जो अपना कर समय पर भरता है, हालांकि उसकी दुकान के किसी भी कर्मचारी को साल में सवैतनिक अवकाश नहीं मिलता है। दी गई स्थिति के आधार पर, सही विकल्प का चयन कीजिए।
- (a) कर्मचारी संगठित क्षेत्रक में कार्यरत हैं।
 - (b) कर्मचारी असंगठित क्षेत्रक में कार्यरत हैं।
 - (c) कर्मचारी संयुक्त क्षेत्रक में कार्यरत हैं।
 - (d) कर्मचारी सार्वजनिक क्षेत्रक में कार्यरत हैं।

-
14. Which one of the following is a correct explanation of Average income ?
- (a) The total income of a population
 - (b) The income earned by the highest earners in a population
 - (c) The income earned by the lowest earners in a population
 - (d) The total income divided by the number of individuals in a population
15. Select the developmental goal for a girl from a rich family from the following options :
- (a) To get more days of work
 - (b) To get as much freedom as her brother gets
 - (c) To get electricity
 - (d) To get better wages
16. Which of the following Acts would **not** apply on an enterprise under organised sector ?
- (a) Minimum Wages Act
 - (b) National Rural Employment Guarantee Act
 - (c) Factories Act
 - (d) Payment of Gratuity Act
17. Kamalkant is a shopkeeper who pays his taxes on time, however none of the workers in his shop get any paid leave in the year. On the basis of the given situation, find out the correct option.
- (a) Workers are employed in the organised sector.
 - (b) Workers are engaged in the unorganised sector.
 - (c) Workers are employed in the joint sector.
 - (d) Workers are employed in the public sector.

18. गरीब परिवार अभी भी ऋण के अनौपचारिक स्रोतों पर निर्भर क्यों हैं ?
- समर्थक ऋणाधार के अभाव के कारण
 - कम ब्याज दरों के कारण
 - बैंकों में गाँव के लोगों की पहुँच ना होने के कारण
 - बैंकों के दूर-दराज़ स्थानों में होने के कारण
19. निम्नलिखित में से कौन-सी विशेषता बहुराष्ट्रीय कंपनियों की **नहीं** है ?
- यह एक से अधिक देशों में उत्पादन पर नियंत्रण रखती हैं।
 - यह वहाँ कारखाने स्थापित करती हैं जहाँ से बाज़ार नज़दीक हों।
 - इनकी उत्पादन प्रक्रिया जटिल ढंग से संगठित होती है।
 - यह केवल अपने ही देश के श्रमिकों को कार्यरत करती हैं।
20. निम्नलिखित में कौन-सा भारत में 1991 में आर्थिक नीति का दूरगामी परिवर्तन है ?
- व्यापार अवरोधकों से प्रतिबंध हटाना
 - विदेशी व्यापार पर प्रतिबंध लगाना
 - विदेशी प्रतिस्पर्धा पर प्रतिबंध लगाना
 - स्थानीय और विदेशी उत्पादकों को संरक्षण देना

खण्ड ख

(अति लघु-उत्तरीय प्रश्न)

(4×2=8)

21. उन्नीसवीं सदी में भारत में मुद्रण-संस्कृति के प्रसार में महिलाओं की भूमिका की व्याख्या कीजिए। 2
22. व्यावसायिक गतिशीलता के किन्हीं दो पहलुओं का उल्लेख कीजिए। 2
23. (क) कृषि में भारतीय सरकार द्वारा किए गए किन्हीं दो प्रौद्योगिकीय सुधारों की व्याख्या कीजिए। 2
- अथवा**
- (ख) कृषि भारतीय अर्थव्यवस्था की रीढ़ की हड्डी किस प्रकार रहा है ? स्पष्ट कीजिए। 2
24. भारतीय अर्थव्यवस्था में तृतीयक क्षेत्रक की भूमिका का विश्लेषण कीजिए। 2

-
18. Why are poor households still dependent on informal sources of credit ?
- (a) Due to the absence of collateral security
 - (b) Due to the low interest rates
 - (c) Due to inaccessibility of rural people to banks
 - (d) Due to banks being at far-off places
19. Which of the following is **not** a feature of a Multinational Company ?
- (a) It controls production in more than one nation.
 - (b) It sets up factories where it is close to the market.
 - (c) It organises production in complex ways.
 - (d) It employs labour only from its own country.
20. Which one among the following is a far-reaching change in the Economic Policy of India in 1991 ?
- (a) Removing barriers on trade
 - (b) Putting barriers on foreign trade
 - (c) Restrictions on foreign competition
 - (d) Protection to domestic and foreign producers

SECTION B

(Very Short Answer Type Questions)

(4×2=8)

21. Explain the role of women in spreading the print culture in India during the nineteenth century. 2
22. Mention any two aspects of occupational mobility. 2
23. (a) Explain any two technological reforms initiated by the Indian Government in agriculture. 2
- OR**
- (b) How has agriculture been the backbone of the Indian economy ? Explain. 2
24. Analyse the role of tertiary sector in the Indian economy. 2

खण्ड ग

(लघु-उत्तरीय प्रश्न)

(5×3=15)

25. (क) शहरों में असहयोग आंदोलन धीमा क्यों पड़ा ? स्पष्ट कीजिए। 3
अथवा
(ख) सविनय अवज्ञा आन्दोलन में व्यापारी वर्ग की भागीदारी को स्पष्ट कीजिए। 3
26. संसाधन नियोजन एक जटिल प्रक्रिया किस प्रकार है ? स्पष्ट कीजिए। 3
27. “वैश्वीकरण और उत्पादकों के बीच प्रतिस्पर्धा उपभोक्ताओं के लिए फायदेमंद रही हैं।” उपयुक्त तर्कों के साथ इस कथन की पुष्टि कीजिए। 3
28. “लोकतंत्र नागरिकों के जीवन में शांतिपूर्ण और सामंजस्यपूर्ण स्थितियाँ उत्पन्न करता है।” इस कथन को न्यायसंगत ठहराइए। 3
29. ‘सकल घरेलू उत्पाद’ (GDP) क्या होता है ? अंतिम वस्तुओं और सेवाओं को सकल घरेलू उत्पाद (GDP) की गणना में क्यों शामिल किया जाता है ? स्पष्ट कीजिए। 1+2=3

खण्ड घ

(दीर्घ-उत्तरीय प्रश्न)

(4×5=20)

30. (क) उन्नीसवीं शताब्दी के अंत में यूरोप में राष्ट्रवाद की भावनाओं को जागृत करने में संस्कृति की भूमिका का वर्णन कीजिए। 5
अथवा
(ख) उदारवादी राष्ट्रवाद के क्या मायने थे ? उन्नीसवीं सदी के अंत में उदारवादी-राष्ट्रवादियों के किन्हीं चार विचारों को स्पष्ट कीजिए। 1+4=5
31. (क) भारतीय अर्थव्यवस्था में विनिर्माण उद्योगों के महत्त्व की परख कीजिए। 5
अथवा
(ख) औद्योगिक प्रदूषण से स्वच्छ जल को कैसे बचाया जा सकता है ? कोई पाँच सुझाव दीजिए। 5×1=5
32. (क) राजनीतिक दलों को परिभाषित कीजिए। राजनीतिक दलों के सामने आने वाली किन्हीं चार प्रमुख चुनौतियों को स्पष्ट कीजिए। 1+4=5
अथवा
(ख) बहुदलीय व्यवस्था को परिभाषित कीजिए। इनके गुणों और दोषों को स्पष्ट कीजिए। 1+2+2=5

SECTION C
(Short Answer Type Questions)

(5×3=15)

25. (a) Why did the Non-Cooperation Movement slow down in towns and cities ? Explain. 3
- OR**
- (b) Explain the participation of the business class in the Civil Disobedience Movement. 3
26. How is resource planning a complex process ? Explain. 3
27. “Globalisation and competition among producers have been of advantage to the consumers.” Give suitable arguments in support of this statement. 3
28. “Democracies lead to a peaceful and harmonious life among citizens.” Justify the statement. 3
29. What is Gross Domestic Product (GDP)? Why are final goods and services included in the calculation of the Gross Domestic Product (GDP) ? Explain. 1+2=3

SECTION D
(Long Answer Type Questions)

(4×5=20)

30. (a) Describe the role of culture in shaping the feelings of nationalism in Europe at the end of the nineteenth century. 5
- OR**
- (b) What did Liberal Nationalism stand for ? Explain any four ideas of liberal-nationalists during the end of the nineteenth century. 1+4=5
31. (a) Examine the importance of manufacturing industries for the Indian economy. 5
- OR**
- (b) How can the industrial pollution of fresh water be reduced ? Give any five suggestions. 5×1=5
32. (a) Define Political Parties. Explain any four main challenges faced by the political parties. 1+4=5
- OR**
- (b) Define multi-party system. Explain its merits and demerits. 1+2+2=5

33. (क) ग्रामीण समाज में स्व-सहायता समूहों की भूमिका को स्पष्ट कीजिए। 5

अथवा

(ख) बैंकों और सहकारी समितियों के लिए ग्रामीण क्षेत्रों में अपनी ऋण गतिविधियों का विस्तार क्यों आवश्यक है ? स्पष्ट कीजिए। 5

खण्ड ड

(केस-आधारित प्रश्न)

(3×4=12)

34. निम्नलिखित स्रोत को ध्यानपूर्वक पढ़िए और उसके नीचे दिए गए प्रश्नों के उत्तर लिखिए :

इंग्लैंड में सबसे पहले 1730 के दशक में कारखाने खुले लेकिन उनकी संख्या में तेजी से इजाफ़ा अठारहवीं सदी के आखिर में ही हुआ।

कपास (कॉटन) नए युग का पहला प्रतीक थी। उन्नीसवीं सदी के आखिर में कपास के उत्पादन में भारी बढ़ोतरी हुई। 1760 में ब्रिटेन अपने कपास उद्योग की ज़रूरतों को पूरा करने के लिए 25 लाख पौंड कच्चे कपास का आयात करता था। 1787 में यह आयात बढ़कर 220 लाख पौंड तक पहुँच गया। यह इजाफ़ा उत्पादन की प्रक्रिया में बहुत सारे बदलावों का परिणाम था। आइए देखें कि ये बदलाव कौन-से थे।

अठारहवीं सदी में कई ऐसे आविष्कार हुए जिन्होंने उत्पादन प्रक्रिया (कार्डींग, ऐंठना व कताई, और लपेटने) के हर चरण की कुशलता बढ़ा दी। प्रति मज़दूर उत्पादन बढ़ गया और पहले से ज्यादा मजबूत धागों व रेशों का उत्पादन होने लगा। इसके बाद रिचर्ड आर्कराइट ने सूती कपड़ा मिल की रूपरेखा सामने रखी। अभी तक कपड़ा उत्पादन पूरे देहात में फैला हुआ था। यह काम लोग अपने-अपने घर पर ही करते थे। लेकिन अब महँगी नयी मशीनें खरीदकर उन्हें कारखानों में लगाया जा सकता था। कारखाने में सारी प्रक्रियाएँ एक छत के नीचे और एक मालिक के हाथों में आ गई थीं। इसके चलते उत्पादन प्रक्रिया पर निगरानी, गुणवत्ता का ध्यान रखना और मज़दूरों पर नज़र रखना संभव हो गया था। जब तक उत्पादन गाँवों में हो रहा था तब तक ये सारे काम संभव नहीं थे।

(34.1) सबसे पहले कारखाने कब लगाए गए ? 1

(34.2) मिलों में, सभी प्रक्रियाओं को एक ही प्रबंधन के तहत क्यों रखा गया था ? 1

(34.3) अठारहवीं शताब्दी में आविष्कारों की शृंखला ने उत्पादन प्रक्रिया की प्रभावकारिता को कैसे बढ़ाया ? 2

33. (a) Explain the role of Self-Help Groups in rural society. 5

OR

(b) Why is it necessary for banks and co-operatives to extend their lending activities in rural areas ? Explain. 5

SECTION E
(Case-Based Questions) (3×4=12)

34. Read the following source carefully and answer the questions that follow :

The earliest factories in England came up by the 1730s. But it was only in the late eighteenth century that the number of factories multiplied.

The first symbol of the new era was cotton. Its production boomed in the late nineteenth century. In 1760 Britain was importing 2.5 million pounds of raw cotton to feed its cotton industry. By 1787 this import soared to 22 million pounds. This increase was linked to a number of changes within the process of production. Let us look briefly at some of these.

A series of inventions in the eighteenth century increased the efficacy of each step of the production process (carding, twisting and spinning, and rolling). They enhanced the output per worker, enabling each worker to produce more, and they made possible the production of storage threads and yarn. Then Richard Arkwright created the cotton mill. Till this time, as you have seen, cloth production was spread all over the countryside and carried out within village households. But now, the costly new machines could be purchased, set up and maintained in the mill. Within the mill all the processes were brought together under one roof and management. This allowed a more careful supervision over the production process, a watch over quality, and the regulation of labour, all of which had been difficult to do when production was in the countryside.

(34.1) When did the earliest factories come up ? 1

(34.2) Why were all the processes brought together under one roof and management in the mill ? 1

(34.3) How did the series of inventions in the eighteenth century increase the efficacy of the production process ? 2

35. निम्नलिखित स्रोत को ध्यानपूर्वक पढ़िए और उसके नीचे दिए गए प्रश्नों के उत्तर लिखिए :

बाँध बहते जल को रोकने, दिशा देने या बहाव कम करने के लिए खड़ी की गई बाधा है जो आमतौर पर जलाशय, झील अथवा जलभरण बनाती हैं। “बाँध” का अर्थ जलाशय से लिया जाता है न कि इसके ढाँचे से। अधिकतर बाँधों में एक ढलवाँ हिस्सा होता है जिसके ऊपर से या अंदर से जल रुक-रुक कर या लगातार बहता है। बाँधों का वर्गीकरण उनकी संरचना और उद्देश्य या ऊँचाई के अनुसार किया जाता है। संरचना और उनमें प्रयुक्त पदार्थों के आधार पर बाँधों को लकड़ी के बाँध, तटबंध बाँध या पक्का बाँध के अलावा कई उपवर्गों में बाँटा जा सकता है। ऊँचाई के अनुसार बाँधों को बड़े बाँध और मुख्य बाँध या नीचे बाँध, मध्यम बाँध और उच्च बाँधों में वर्गीकृत किया जा सकता है।

- (35.1) ‘बाँध’ शब्द का वास्तव में क्या अर्थ है ? 1
- (35.2) बहु-उद्देशीय नदी घाटी परियोजना के किसी एक लाभ का उल्लेख कीजिए। 1
- (35.3) बहु-उद्देशीय नदी घाटी परियोजनाएँ किस प्रकार सामाजिक आंदोलनों का कारण बनी हैं ? स्पष्ट कीजिए। 2

36. निम्नलिखित स्रोत को ध्यानपूर्वक पढ़िए और उसके नीचे दिए गए प्रश्नों के उत्तर लिखिए :

सत्ता के बँटवारे का एक रूप हम विभिन्न प्रकार के दबाव-समूह और आंदोलनों द्वारा शासन को प्रभावित और नियंत्रित करने के तरीके में भी लक्ष्य कर सकते हैं। लोकतंत्र में लोगों के सामने सत्ता के दावेदारों के बीच चुनाव का विकल्प जरूर रहना चाहिए। समकालीन लोकतांत्रिक व्यवस्थाओं में यह विकल्प विभिन्न पार्टियों के रूप में उपलब्ध होता है। पार्टियाँ सत्ता के लिए आपस में प्रतिस्पर्धा करती हैं। पार्टियों की यह आपसी प्रतिद्वंद्विता ही इस बात को सुनिश्चित कर देती है कि सत्ता एक व्यक्ति या समूह के हाथ में न रहे। एक बड़ी समयावधि पर गौर करें तो पाएँगे कि सत्ता बारी-बारी से अलग-अलग विचारधारा और सामाजिक समूहों वाली पार्टियों के हाथ आती-जाती रहती है। कई बार सत्ता की यह भागीदारी एकदम प्रत्यक्ष दिखती है क्योंकि दो या अधिक पार्टियाँ मिलकर चुनाव लड़ती हैं या सरकार का गठन करती हैं। लोकतंत्र में हम व्यापारी, उद्योगपति, किसान और औद्योगिक मजदूर जैसे कई संगठित हित-समूहों को भी सक्रिय देखते हैं। सरकार की विभिन्न समितियों में सीधी भागीदारी करके या नीतियों पर अपने सदस्य-वर्ग के लाभ के लिए दबाव बनाकर ये समूह भी सत्ता में भागीदारी करते हैं।

- (36.1) विभिन्न पार्टियों के बीच प्रतिस्पर्धा क्या सुनिश्चित करती है ? 1
- (36.2) हित-समूह राजनीति से किस प्रकार संबंधित हैं ? 1
- (36.3) सत्ता की साझेदारी के विभिन्न रूपों की व्याख्या कीजिए। 2

35. Read the following source carefully and answer the questions that follow :

A dam is a barrier across flowing water that obstructs, directs or retards the flow, often creating a reservoir, lake or impoundment. "Dam" refers to the reservoir rather than the structure. Most dams have a section called a spillway or weir over which or through which it is intended that water will flow either intermittently or continuously. Dams are classified according to structure, intended purpose or height. Based on structure and the materials used, dams are classified as timber dams, embankment dams or masonry dams, with several subtypes. According to the height, dams can be categorised as large dams and major dams or alternatively as low dams, medium height dams and high dams.

- (35.1) What does the word 'Dam' actually refer to ? 1
- (35.2) Mention any one benefit of a Multi-purpose River Valley Project. 1
- (35.3) How have multi-purpose river valley projects a cause of social movements ? Explain. 2

36. Read the following source carefully and answer the questions that follow :

Power sharing arrangements can also be seen in the way political parties, pressure groups and movements control or influence those in power. In a democracy, the citizens must have freedom to choose among various contenders for power. In contemporary democracies, this takes the form of competition among different parties. Such competition ensures that power does not remain in one hand. In the long run, power is shared among different political parties that represent different ideologies and social groups. Sometimes this kind of sharing can be direct, when two or more parties form an alliance to contest elections. If their alliance is elected, they form a coalition government and thus share power. In a democracy, we find interest groups, such as those of traders, businessmen, industrialists, farmers and industrial workers. They also will have a share in governmental power, either through participation in governmental committees or bringing influence on the decision-making process.

- (36.1) What does competition among different parties ensure ? 1
- (36.2) How are interest groups associated with politics ? 1
- (36.3) Explain the different forms of power sharing. 2

खण्ड च
(मानचित्र-आधारित प्रश्न)

(2+3=5)

- 37.** (क) **भारत** के दिए गए राजनीतिक रेखा-मानचित्र (पृष्ठ 23 पर), में दिए गए दो स्थानों को A और B से अंकित किया गया है। इन स्थानों को नीचे दी गई जानकारी की सहायता से पहचानिए और उनके सही नाम उनके निकट खींची गई रेखाओं पर लिखिए : 2×1=2
- (i) वह स्थान जहाँ 1927 में भारतीय राष्ट्रीय कांग्रेस का अधिवेशन हुआ था।
- (ii) वह स्थान जहाँ गाँधीजी ने नील के खेतीहरों के लिए सत्याग्रह आयोजित किया था।
- (ख) **भारत** के इसी राजनीतिक रेखा-मानचित्र में, निम्नलिखित में से किन्हीं **तीन** को उपयुक्त चिन्हों से अंकित कीजिए और उनके नाम लिखिए : 3×1=3
- (i) सलाल बाँध
- (ii) रामागुंडम तापीय विद्युत संयंत्र
- (iii) गाँधीनगर सॉफ्टवेयर टेक्नोलॉजी पार्क
- (iv) तूतीकोरिन — समुद्र-पतन

नोट : निम्नलिखित प्रश्न केवल **दृष्टिबाधित परीक्षार्थियों** के लिए प्रश्न संख्या **37** के स्थान पर हैं :

किन्हीं **पाँच** प्रश्नों के उत्तर लिखिए।

5×1=5

- (37.1) उस स्थान का नाम लिखिए जहाँ 1927 में भारतीय राष्ट्रीय कांग्रेस का अधिवेशन हुआ था।
- (37.2) गुजरात के उस स्थान का नाम लिखिए जहाँ मिल मजदूरों ने गाँधीजी के नेतृत्व में सत्याग्रह आयोजित किया था।
- (37.3) उस राज्य का नाम लिखिए जहाँ सलाल बाँध स्थित है।
- (37.4) उस राज्य का नाम लिखिए जहाँ रामागुंडम तापीय विद्युत संयंत्र स्थित है।
- (37.5) उस राज्य का नाम लिखिए जहाँ गाँधीनगर सॉफ्टवेयर टेक्नोलॉजी पार्क स्थित है।
- (37.6) उस राज्य का नाम लिखिए जहाँ तूतीकोरिन समुद्र-पतन स्थित है।

SECTION F

(Map-Based Questions)

(2+3=5)

37. (a) Two places A and B have been marked on the given political outline map of **India** (on page 23). Identify these places with the help of the following information and write their correct names on the lines drawn near them : 2×1=2
- (i) The place where the Indian National Congress Session was held in 1927.
- (ii) The place where Gandhiji organised Satyagraha for the indigo planters.
- (b) On the same political outline map of **India**, locate and label any **three** of the following with suitable symbols : 3×1=3
- (i) Salal Dam
- (ii) Ramagundam Thermal Power Plant
- (iii) Gandhinagar Software Technology Park
- (iv) Tuticorin — Sea Port

Note : The following questions are for the **Visually Impaired Candidates** only, in lieu of Q. No. 37.

Answer any **five** questions.

5×1=5

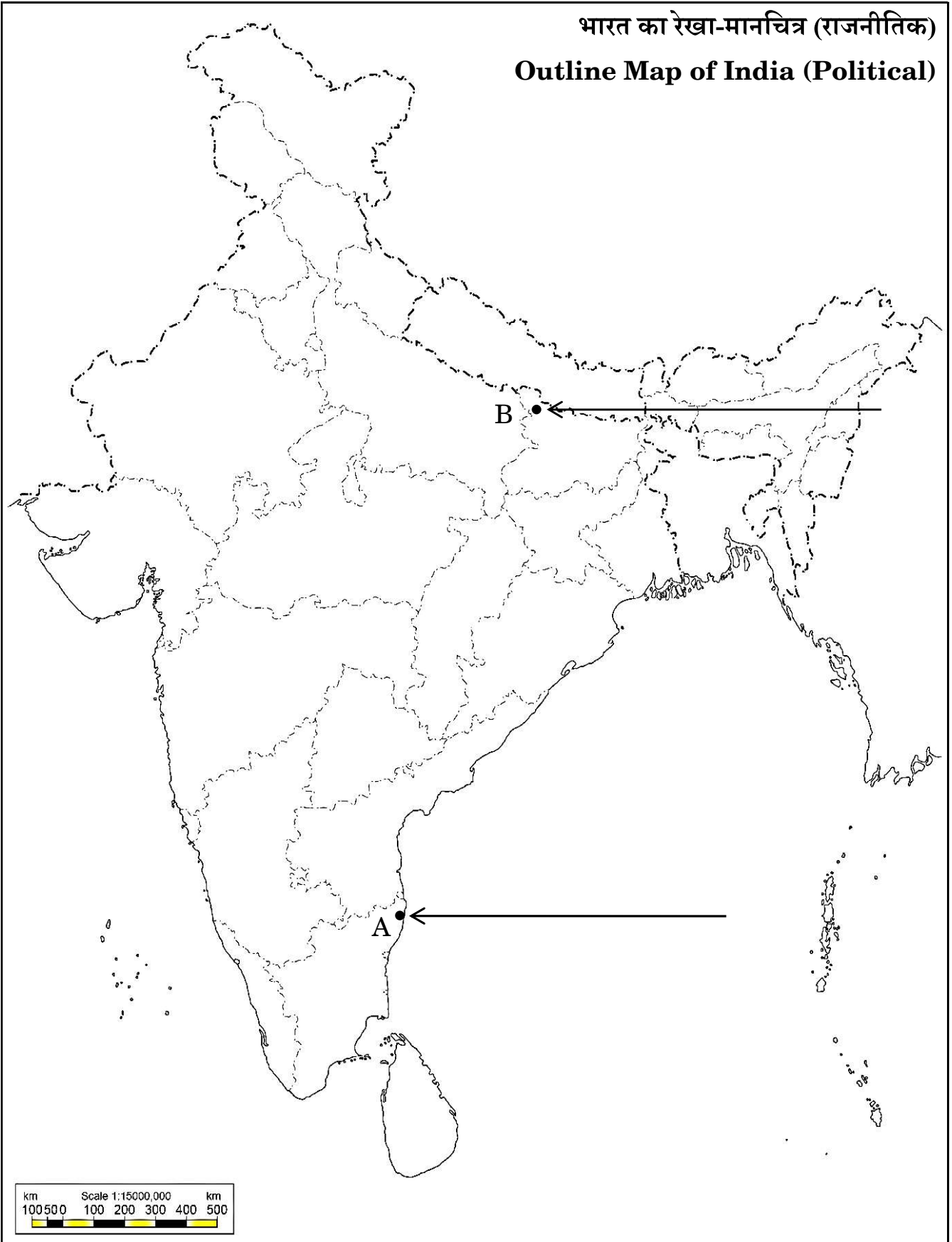
- (37.1) Name the place where the Indian National Congress Session was held in 1927.
- (37.2) Name the place in Gujarat where mill workers organized Satyagraha under Gandhiji's leadership.
- (37.3) Name the state where Salal Dam is located.
- (37.4) Name the state where Ramagundam Thermal Power Plant is located.
- (37.5) Name the state where Gandhinagar Software Technology Park is located.
- (37.6) Name the state where Tuticorin Sea Port is located.

प्रश्न सं. 37 के लिए

For question no. 37

भारत का रेखा-मानचित्र (राजनीतिक)
Outline Map of India (Political)

SET-1

Series ZZY1/C

Q.P. Code 48/C/1

رول نمبر

Roll No.

--	--	--	--	--	--	--	--

امیدوار سوال نامہ کوڈ کو جواب کاپی کے سرورق پر لازمی طور پر لکھیں۔

Candidates must write the Q.P. Code on the title page of the answer-book.

سوشل سائنس

SOCIAL SCIENCE

وقت : 3 گھنٹہ

کل نمبر : 80

Time allowed : 3 hours

Maximum Marks : 80

• آپ جانچ لیجیے کہ اس سوال نامہ میں چھپے صفحات کی تعداد 15 + 1 نقشہ ہے۔

• سوال نامہ کے داہنی طرف چھپا Q.P. کوڈ نمبر طالب علم کو اپنی جواب کاپی کے ٹائٹل صفحہ پر لکھنا ہوگا۔

• آپ دیکھ لیجیے کہ سوال نامہ میں چھپے سوالات کی تعداد 37 ہے۔

• کسی بھی سوال کا جواب لکھنے سے پہلے سوال کا سیریل نمبر ضرور جواب کاپی میں لکھیں۔

• سوال نامہ پڑھنے کے لیے 15 منٹ کا وقت دیا گیا ہے۔ سوال نامہ کو صبح 10.15 بجے تقسیم کیا جائے گا۔ 10.15 سے 10.30 منٹ تک طلباء صرف سوال نامہ پڑھیں گے اور اس وقت کے دوران وہ جواب کاپی پر کچھ نہیں لکھیں گے۔

- Please check that this question paper contains 15 printed pages +1 Map.
- Q.P. Code given on the right hand side of the question paper should be written on the title page of the answer-book by the candidate.
- Please check that this question paper contains 37 questions.
- Please write down the serial number of the question in the answer-book before attempting it.
- 15 minute time has been allotted to read this question paper. The question paper will be distributed at 10.15 a.m. From 10.15 a.m. to 10.30 a.m., the students will read the question paper only and will not write any answer on the answer-book during this period.

عام ہدایات :

درج ذیل ہدایات کو بغور پڑھیے اور ان پر سختی سے عمل کیجیے :

- (i) اس سوال نامہ میں 37 سوال ہیں۔ سبھی سوال لازمی ہیں۔
- (ii) یہ سوال نامہ 6 حصوں A , B , C , D , E اور F میں منقسم ہے۔
- (iii) حصہ A میں سوال نمبر 1 سے 20 تک کثیر اختیاراتی سوال ہیں۔ ہر ایک سوال 1 نمبر کا ہے۔
- (iv) حصہ B میں سوال نمبر 21 سے 24 تک بہت چھوٹے جوابوں والے سوال ہیں۔ ہر ایک سوال 2 نمبر کا ہے۔ ہر ایک سوال کا جواب 40 لفظوں میں لکھیے۔
- (v) حصہ C میں سوال نمبر 25 سے 29 چھوٹے جوابوں والے سوال ہیں۔ ہر ایک سوال 3 نمبر کا ہے۔ ہر ایک سوال کا جواب 60 لفظوں میں لکھیے۔
- (vi) حصہ D میں سوال نمبر 30 سے 33 طویل جوابوں والے سوال ہیں۔ ہر ایک سوال 5 نمبر کا ہے۔ ہر ایک سوال کا جواب 120 لفظوں میں لکھیے۔
- (vii) حصہ E میں سوال نمبر 34 سے 36 کیس اسٹڈی پر مبنی سوال ہیں۔ ہر ایک سوال کے ساتھ 3 - 3 ذیلی سوال ہیں۔ ہر ایک سوال 4 نمبر کا ہے۔
- (viii) حصہ F میں سوال نمبر 37 نقشہ پر منحصر ہے۔ یہ سوال 5 نمبر کا ہے جو کہ 37(a) تاریخ سے (2 نمبر)، اور 37(b) جغرافیہ سے (3 نمبر) سے متعلق ہے۔
- (ix) سوال نامہ میں کوئی اختیار نہیں ہے۔ مگر کچھ سوالات میں اندرونی اختیار دیے ہیں۔ ایسے سوالوں میں سے صرف ایک ہی اختیار کا جواب لکھیے۔
- (x) اس کے علاوہ، ضرورت کے مطابق، ہر ایک حصے اور سوال کے ساتھ متعلقہ ہدایات دی گئی ہیں۔

حصہ - A

کثیر اختیاراتی سوالات

(20×1=20)

(Multiple Choice Questions)

1. درج ذیل میں سے کس علاقے کو 'سونے کا معروف شہر' کہا جاتا ہے؟

(a) پیرو

(b) میکسیکو

(c) ایل ڈوراڈو

(d) اسپین

2. درج ذیل میں سے کس نے 1930 میں "ڈیپریسیڈ کلاسز ایسوسی ایشن" (Depressed Classes Association) کو منظم کیا؟

(a) ای۔وی۔پیریار

(b) جیوتی باپھولے

(c) بی۔آر۔امبیڈکر

(d) مہاتما گاندھی

3. صحیح متبادل سے خالی جگہ کو بھریے۔

1558 کے دوران روم میں _____ نے ممنوع کتابوں کا اشاریہ برقرار رکھنا شروع کیا۔

(a) چرچ

(b) اونچے طبقے کے افراد (امیر لوگوں)

(c) پروٹیسٹنٹ (احتجاجی مسیحی)

(d) صنعت کے مالکوں

4. درج ذیل تصویر کو دیکھیے اور اس کے نیچے دیے گئے جوابات میں سے صحیح متبادل کا انتخاب کیجیے :

درج ذیل میں سے کون سا پہلو 'جرمینیا' کی اس تصویر کو سب سے صحیح دکھاتا ہے؟

- (a) جرمنی کے محافظ کی شکل میں
 (b) اپنے بچے کے محافظ کی شکل میں
 (c) جرمن رائے کے محافظ کی شکل میں
 (d) عورتوں کے حقوق کے سرپرست کی شکل میں

5. دی گئی معلومات کی مدد سے فصل کو پہچانیے۔

- ہندوستان دنیا میں اس فصل کا سب سے بڑا پیدا کرنے والا اور صارف بھی ہے۔
- یہ فصل نباتاتی غذا (vegetarian diet) میں سب سے زیادہ پروٹین کا اہم ذریعہ ہے۔
- ان فصلوں کو کم نمی اور خشک حالات میں اگایا جاتا ہے۔
- ان فصلوں کو عام طور پر دوسری فصلوں کے rotation میں (باری باری) بویا جاتا ہے۔

متبادل :

- (a) گیہوں
 (b) باجرہ
 (c) دالیں
 (d) چاول

6. بھیرود یوڈاکو 'سونچری' (Bhairudev Dakav 'Sonchuri') کے متعلق درج ذیل میں سے کون سا بیان صحیح نہیں ہے؟

- (a) اس میں 1200 ہیکٹر جنگلات کی زمین ہے۔
 (b) راجستھان کے ضلع الور کے پانچ گاؤں کے باشندوں نے اس کو سونچری 'Sonchuri' کے نام سے وقف کر رکھا ہے۔
 (c) کسی بھی باہری لوگوں کی مداخلت کے خلاف جنگلاتی زندگی کو تحفظ حاصل ہے۔
 (d) یہاں کے نظم و قانون حکومت کے ذریعے اعلان کر دیے گئے ہیں۔

7. درج ذیل میں سے صحیح متبادل کا انتخاب کر کے کالم 1 کو کالم 2 سے ملائیے :

کالم 1	کالم 2
(مٹی کا کٹاؤ)	(وضاحت)
A. نالیوں کا کٹاؤ	.I پانی ایک چادر کی طرح ڈھلواؤں زمین سے نیچے اتر کر بہتا ہے
B. ہوا کا کٹاؤ	.II غلط ڈھنگ سے بل چلانا یعنی ڈھال کے اوپر سے نیچے کی طرف کرنے سے پانی کی تیز روانی سے گہری نالیاں بن جاتی ہیں۔ جس سے مٹی کا کٹاؤ ہوتا ہے
C. چادر نما مٹی کا کٹاؤ	.III بہتا پانی چکنی مٹی کو کاٹتے ہوئے گہری نالیاں بناتا ہے
D. کاشتکاری کے غلط طریقے	.IV ہوا کے ذریعے میدان اور ڈھلواؤں زمین سے ڈھلی مٹی کو اڑالے جانے کا عمل

متبادل :

- (a) A-I, B-II, C-III, D-IV
 (b) A-II, B-III, C-IV, D-I
 (c) A-III, B-IV, C-I, D-II
 (d) A-IV, B-I, C-II, D-III

8. سری لنکا میں درج ذیل میں سے کون سا اقلیتی گروپ ہے؟

- (a) تمیل
(b) عیسائی
(c) سنہالی
(d) مسلم

9. میونسپل کارپوریشن کے افسر کو کیا کہا جاتا ہے؟

- (a) میئر
(b) ایم ایل اے
(c) سرچینج
(d) پردھان

10. درج ذیل ممالک میں کس ملک کی سیاست میں عورتوں کی حصہ داری بہت زیادہ ہے؟

- (a) فنلینڈ
(b) ہنگری
(c) روس
(d) لاتویا (Latvia)

11. سیاسی پارٹیاں درج ذیل میں سے کس متبادل کی ایک ضروری شرط ہیں؟

- (a) جمہوریت (Democracy)
(b) آمرانہ، تحکمانہ (Authoritarian)
(c) آمریت / تاناشاہی (Dictatorship)
(d) شخصی سلطنت / مطلق العنانی (Despotism)

12. کس ملک کی معاشی ترقی میں درج ذیل میں سے کون سا سبب / عنصر اہم رول ادا نہیں کرتا ہے؟

- (a) عالم کاری پر دوسرے ملکوں سے تعاون
(b) آبادی کا سائیز
(c) حکومت کے ذریعے اپنائی گئی معاشی اولیت
(d) پڑوسی ملکوں کے ساتھ علاقائی مدد

13. درج ذیل میں کس ملک کے ساتھ سیلجم اپنی سرحد کی حصہ داری کرتا ہے؟

(a) اٹلی

(b) سویٹزرلینڈ

(c) لکزم برگ

(d) اسپین

14. درج ذیل میں سے اوسط آمدنی کی کون سی صحیح وضاحت ہے؟

(a) آبادی کی کل آمدنی

(b) آبادی میں سب سے زیادہ کمانے والوں کی آمدنی

(c) آبادی میں سب سے کم کمانے والوں کی آمدنی

(d) آبادی میں لوگوں کی تعداد سے تقسیم کر کے کل آمدنی

15. ایک امیر خاندان کی ایک لڑکی کے لیے درج ذیل متبادل میں سے ترقیاتی مقصد کا انتخاب کیجیے :

(a) کام کے زیادہ دن ملنا

(b) اپنے بھائی جیسی آزادی ملنا

(c) بجلی ملنا

(d) بہتر تنخواہ ملنا

16. ایک منظم سیکٹر (Enterprise) میں کام کرنے والے پر درج ذیل میں سے کون سا ایکٹ لاگو نہیں ہوگا؟

(a) کم سے کم مزدوری ایکٹ

(b) قومی دیہی روزگار گارنٹی ایکٹ

(c) فیکٹری ایکٹ

(d) سبکدوشی صلہ (گریجویٹ دیے جانے والا) ایکٹ

17. مکمل کانت ایک دکاندار ہے۔ جو اپنا ٹیکس وقت پر جمع کرتا ہے۔ حالانکہ اس کی دکان کے کسی بھی ملازم کو سال میں کوئی بھی Paid Leave (چھٹی کا معاوضہ) نہیں ملتی ہے۔ دی گئی حالت کی بنیاد پر صحیح متبادل کا انتخاب کیجیے۔

(a) ملازمین منظم سیکٹر میں کام کر رہے ہیں۔

(b) ملازمین غیر منظم سیکٹر میں کام کر رہے ہیں۔

(c) ملازمین جو اینٹ سیکٹر میں کام کر رہے ہیں۔

(d) ملازمین عوامی سیکٹر میں کام کر رہے ہیں۔

18. غریب خاندان ابھی بھی قرض کے غیر رسمی وسیلے پر منحصر کیوں ہیں؟

(a) قرض کے مقابلہ ضمانت (سیکورٹی) نہ ہونے کی وجہ سے

(b) کم سود کی شرح کی وجہ سے

(c) گاؤں کے لوگوں کی بینکوں میں پہنچ نہ ہونے کی وجہ سے

(d) بینکوں کا دور دراز جگہوں پر ہونے کی وجہ سے

19. درج ذیل میں سے کون سی خصوصیت ملٹی نیشنل کمپنی کی نہیں ہے؟

(a) یہ ایک سے زیادہ ملکوں کی پیداوار پر کنٹرول کرتی ہے۔

(b) یہ وہاں کارخانے قائم کرتی ہے جہاں سے بازار قریب ہوتے ہیں۔

(c) اس کا پیداوار کا عمل پیچیدہ ڈھنگ (complex ways) سے منظم ہوتا ہے۔

(d) یہ صرف اپنے ہی ملک کے مزدوروں کو ملازم رکھتی ہے۔

20. درج ذیل میں سے کون سی ہندوستان میں 1991 معاشی پالیسی میں دور رس تبدیلی ہے؟

(a) تجارت کی بندشوں کو ہٹانا

(b) غیر ملکی تجارت پر بندشیں لگانا

(c) غیر ملکی تجارتی مسابقت پر پابندی لگانا

(d) گھریلو اور غیر ملکی پیداکاروں کو تحفظ فراہم کرنا

حصہ - B

بہت چھوٹے جواب کے سوالات

(4×2=8)

(Very Short Answer Type Questions)

21. انیسویں صدی میں ہندوستان میں پرنٹ کلچر کو فروغ دینے میں خواتین کا رول بیان کیجیے۔
2
22. پیشہ ورانہ حرکت پذیری (Occupational mobility) کے کوئی دو پہلو بیان کیجیے۔
2
23. (a) زراعت میں ہندوستان کی حکومت کے ذریعے کی گئی دو ٹکنالوجی کی اصلاحات کی وضاحت کیجیے۔
2

یا

- (b) زراعت ہندوستانی معیشت کی ریڑھ کی ہڈی کس طرح ہے؟ وضاحت کیجیے۔
2
24. ہندوستانی معیشت میں ثالثی (تیسرے) شعبہ کے رول کا تجزیہ کیجیے۔
2

حصہ - C

چھوٹے جواب کے سوالات

(5×3=15)

(Short Answer Type Questions)

25. (a) قصبوں اور شہروں میں عدم تعاون تحریک (Non-Cooperation Movement) بتدریج
3
سست کیوں ہو گئی؟ وضاحت کیجیے۔

یا

- (b) سول نافرمانی تحریک (Civil Disobedience Movement) میں تجارت پیشہ لوگوں کی
3
حصہ داری کو بیان کیجیے۔

3 26. وسائل کی پلاننگ ایک پیچیدہ عمل کیسے ہے؟ وضاحت کیجیے۔

3 27. ”عالم کاری یا گلوبلائزیشن اور پیدا کاروں کے درمیان مسابقت سے صارفین کو فائدہ ہوا ہے“۔ اس قول کی تائید مناسب دلیلوں کے ساتھ کیجیے۔

3 28. ”جمہوریت شہریوں کے مابین پُرامن اور ہم آہنگ زندگی کی رہنمائی کرتی ہے“۔ اس قول کو ثابت کیجیے۔

3 29. مجموعی (گھریلو) ملکی پیداوار (Gross Domestic Product) جی۔ ڈی۔ پی (GDP) کیا ہوتی ہے؟
آخری اشیا (Final goods) اور خدمات کو مجموعی (گھریلو) ملکی پیداوار (GDP) کے حساب لگانے میں کیوں شامل کیا جاتا ہے؟ وضاحت کیجیے۔
 $1+2=3$

حصہ - D

لمبے جواب کے سوالات

(4×5=20) (Long Answer Type Questions)

5 30. (a) انیسویں صدی کے آخر میں یورپ میں قوم کے احساسات کو بیدار کرنے میں کلچر کے رول کو بیان کیجیے۔

یا

(b) آزاد خیال نیشنلزم (Liberal Nationalism) کا کیا موقف تھا؟ انیسویں صدی کے آخر میں آزاد خیال نیشنلزم کے کوئی چار نظریات بیان کیجیے۔
 $1+4=5$

5 31. (a) ہندوستانی معیشت میں مینوفیکچرنگ انڈسٹریز (سامان بنانے کی صنعتوں) کی اہمیت کی جانچ کیجیے۔

یا

(b) پانی کو صنعتی آلودگی سے کیسے بچا جاسکتا ہے؟ کوئی پانچ مشورے دیجیے۔
 $5 \times 1 = 5$

32. (a) سیاسی پارٹیوں کی تعریف بیان کیجیے۔ سیاسی پارٹیوں کے سامنے آنے والے کوئی چار اہم چیلنجز بیان کیجیے۔ $1+4=5$

یا

(b) ملٹی پارٹی سسٹم کی تعریف کیجیے۔ اور اس کی خصوصیات اور خامیاں بیان کیجیے۔ $1+2+2=5$

33. (a) دیہی سماج میں خود امدادی گروپ (Self-Help Groups) کے رول کو بیان کیجیے۔ 5

یا

(b) بینک اور کوآپریٹو سوسائٹیوں کے لیے دیہی علاقوں میں اپنی قرض سے متعلق سرگرمیوں کو بڑھانا کیوں

5 ضروری ہے؟ وضاحت کیجیے۔

حصہ - E

کیس پر مبنی سوالات

(3×4=12)

(Case-Based Questions)

34. درج ذیل ماخذ کو غور سے پڑھیے اور اس کے نیچے دیے گئے سوالوں کے جواب لکھیے :

اولین فیکٹریاں انگلستان میں 1730 کی دہائی میں بنیں، لیکن ان کی تعداد میں تیزی سے اضافہ اٹھارہویں صدی کے آخر میں ہی ہوا۔

نئے عہد کی پہلی علامت کپاس تھی۔ اس کی پیداوار آخر انیسویں صدی میں پھلی پھولی۔ اپنی کپاس کی صنعت کو چلانے کے لیے برطانیہ 1760 میں 2.5 ملین پونڈ کپاس درآمد کر رہا تھا۔ 1787 تک یہ درآمد 22 ملین پاؤنڈ ہو گئی۔ اس اضافے کا تعلق پیداواری عمل میں ہونے والی متعدد تبدیلیوں سے تھا۔ آئیے ان میں سے کچھ تبدیلیوں پر ایک سرسری نظر ڈالیں۔

اٹھارہویں صدی میں ہونے والی ایجادات نے پیداوار کے عمل کے ہر قدم (تومنا، بٹنا، کاتنا اور لپیٹنا) کو زیادہ کارگر بنا دیا۔ انہوں نے فی مزدور پیداوار میں بھی اضافہ کیا، اور زیادہ مضبوط دھاگے بنانے کو بھی ممکن کر دیا۔ پھر چرڈ آرک رائٹ نے کاٹن مل کی تخلیق کی۔ اس وقت تک جیسا کہ آپ نے دیکھا ہے کپڑے کی تیاری کا کام (Production) سارے دیہی علاقوں میں پھیلا ہوا تھا اور دیہات کے ہر گھر میں ہوتا تھا۔ مگر اب نئی قیمتی مشینیں خریدی جاسکتی تھیں، ملوں میں انھیں لگایا جاسکتا تھا اور چلایا جاسکتا تھا۔ اب کپڑے کی تیاری کے سارے عمل ایک چھت کے نیچے اور ایک مینجمنٹ کی زیر نگرانی لے آئے گئے تھے۔ اس طریقے نے پروڈکشن کے سارے عمل کی نگرانی کو بہتر بھی بنایا اور آسان بھی کر دیا۔ کوالٹی پر نظر رکھنا، مزدوروں اور مزدوروں کے کام کو بہتر ڈھنگ سے منظم کرنا آسان ہو گیا، یہ سارے کام اُس وقت دشوار ہوتے تھے جب پروڈکشن کا کام سارے دیہی علاقوں میں پھیلا ہوا تھا۔

1 (34.1) سب سے پہلے فیکٹریاں کب لگائی گئیں ؟

1 (34.2) مل (Mill) میں، سبھی کاموں کو ایک ہی چھت کے نیچے اور ایک مینجمنٹ کے نگرانی میں کیوں رکھا گیا تھا ؟

2 (34.3) اٹھارویں صدی کی مسلسل ایجادات نے پیداواری عمل کو زیادہ کارگر کیسے بنا دیا ؟

35. درج ذیل ماخذ کو غور سے پڑھیے اور اس کے نیچے دیے گئے سوالوں کے جواب لکھیے :

ڈیم یا باندھ بہتے ہوئے پانی کے سامنے ایک رکاوٹ ہوتا ہے، جو بہاؤ کو روکتا ہے، بہاؤ کے رخ کو بدل دیتا ہے یا سُست کر دیتا ہے۔ اکثر مصنوعی جھیل یا مخزن بن جاتا ہے۔ ”ڈیم“ ایک تعمیر سے بڑھ کر ایک مخزن ہوتا ہے۔ تمام ڈیم میں ایک حصّہ ہوتا ہے، جسے مخزجی پشتہ (Spillway or Weir) کہا جاتا ہے، جس کا مقصد یہ ہوتا ہے کہ پانی وقفہ کے ساتھ یا مسلسل بہے۔ ڈیم کی بناوٹ ممکنہ مقصد یا اونچائی کے لحاظ سے تقسیم کی جاتی ہے۔ بناوٹ یا تعمیر میں استعمال اشیا کے لحاظ سے یہ لکڑی سے تیار کردہ باندھ (Timber Dams)، پشتہ والے باندھ (Embankment Dams) یا سیمنٹ اور مسالہ سے تیار کردہ ڈیم (Masonry Dams) کہلاتے ہیں اور ان کی بھی کئی ذیلی اقسام ہوتی

ہیں۔ اونچائی کے لحاظ سے بڑے ڈیم اور اہم ڈیم (Major Dams) یا پھر چھوٹا ڈیم، میانہ قدر ڈیم یا اونچا ڈیم میں منقسم ہوتے ہیں۔

1 (35.1) ڈیم یا باندھ، لفظ کے دراصل کیا معنی ہیں؟

(35.2) کثیر المقاصد ندی پروجیکٹ (Multi-purpose River Valley Project) کا کوئی ایک فائدہ بیان

1 کیجیے۔

2 (35.3) کثیر المقاصد ندی پروجیکٹس کس طرح سماجی تحریکوں کی وجہ بنے ہیں؟ وضاحت کیجیے۔

.36 درج ذیل ماخذ کو غور سے پڑھیے اور اس کے نیچے دیے گئے سوالوں کے جواب لکھیے :

طاقت میں حصہ داری کا اہتمام سیاسی جماعتوں، فشاری گروپوں اور تحریکوں میں بھی صاف نظر آتا ہے کیوں کہ ان کے اندر برسر اقتدار گروپ کو متاثر کرنے کی زبردست صلاحیت موجود ہے۔ جمہوریت میں شہریوں کو پوری آزادی ہونی چاہیے کہ اقتدار کے حصول کے لیے جدوجہد کرنے والی جس جماعت کو چاہیں منتخب کریں معاصر جمہوریت میں اس نے مختلف جماعتوں کے مابین مقابلہ آرائی کی صورت اختیار کر لی ہے اس مقابلہ آرائی سے یقینی ہو جاتا ہے کہ اقتدار ایک ہی ہاتھ میں مرکوز نہیں رہے گا۔ طویل مدتی نظام کو مختلف نظریات اور سماجی گروپ کی نمائندگی کرنے والی مختلف جماعتوں کے مابین تقسیم کر دیا جاتا ہے۔ کبھی کبھی طاقت کی یہ حصہ داری براہ راست عمل میں آتی ہے اور یہ اس وقت ہوتا ہے جب دو یا دو سے زیادہ جماعتیں مل کر انتخاب میں حصہ لیتی ہیں اگر ان کے اتحاد کو انتخاب میں کامیابی مل جاتی ہے تو وہ متحدہ حکومت تشکیل دیتے ہیں اور یوں اقتدار کی حصہ داری عمل میں آتی ہے۔ جمہوریت میں مفاد پرست گروپ بھی ہوتے ہیں۔ اور انھیں ہم تجارت کار، صنعت کار، کسان اور صنعتی مزدور کے نام سے جانتے ہیں۔ حکومت کی طاقت اقتدار میں ان کی بھی حصہ داری ہوتی ہے اور اس کا اندازہ حکومتی کمیٹیوں میں ان کی شرکت اور فیصلہ کے مختلف مراحل میں ان کے اثرات اور نفوذ سے لگایا جاسکتا ہے۔

1 (36.1) مختلف پارٹیوں کے درمیان مقابلہ آرائی سے کیا یقینی ہو جاتا ہے؟

1 (36.2) مفاد پرست گروپوں کی حصہ داری سیاست میں کس طرح ہوتی ہے؟

2 (36.3) طاقت میں حصہ داری کی مختلف شکلیں (Forms) بیان کیجیے۔

حصہ - F

نقشے کے سوالات

(2+3=5)

(Map-Based Questions)

37. (a) دو خصوصیات A اور B ہندوستان کے نقشے کے سیاسی خاکہ پر دکھائی گئی ہیں (صفحہ 17 پر) ان خصوصیات

کو درج ذیل معلومات کی مدد سے پہچانے اور ان کے صحیح نام ان کے نزدیک کھینچی گئی لائنوں پر لکھیے۔
 $2 \times 1 = 2$

(i) وہ جگہ جہاں 1927 میں انڈین نیشنل کانگریس کا سیشن ہوا تھا۔

(ii) وہ جگہ جہاں گاندھی جی نے نیل کی کھیتی کرنے والوں کے لیے ستیہ گرہ منظم کیا تھا۔

(b) اسی دیے گئے ہندوستان کے سیاسی خاکے پر درج ذیل میں سے کسی تین کو مناسب علامتوں سے دکھائیے اور ان

$3 \times 1 = 3$

کے نام لکھیے۔

(i) سلال باندھ

(ii) رامانڈم تھرمل پاور پلانٹ

(iii) گاندھی نگر سافٹ ویئر ٹکنالوجی پارک

(iv) ٹوٹی کورن — بحری بندرگاہ

نوٹ : درج ذیل سوالات صرف نابینا طلباء کے لیے سوال نمبر 37 کے بدلے۔

$$5 \times 1 = 5$$

ان میں سے کسی پانچ سوالوں کے جواب لکھیے۔

- (37.1) اس جگہ کا نام لکھیے جہاں 1927 میں انڈین نیشنل کانگریس کا سیشن ہوا تھا۔
- (37.2) گجرات کی اس جگہ کا نام لکھیے جہاں مل مزدوروں نے گاندھی جی کی لیڈرشپ میں ستیہ گرہ منظم کیا تھا۔
- (37.3) اس ریاست کا نام لکھیے جہاں سلال باندھ واقع ہے۔
- (37.4) اس ریاست کا نام لکھیے جہاں رامانندم تھرمل پاور پلانٹ واقع ہے۔
- (37.5) اس ریاست کا نام لکھیے جہاں گاندھی نگر سافٹ ویئر ٹکنالوجی پارک واقع ہے۔
- (37.6) اس جگہ کا نام لکھیے جہاں ٹوتی کورن بحری بندرگاہ واقع ہے۔

سوال نمبر 37 کے لیے۔

For question no. 37

ہندوستان کا خاکہ (سیاسی)

Outline Map of India (Political)

